

Sorskérdések Holló László festészetében¹

Holló László művészete egyedi jelenség a magyar festészet történetében. Végvári Lajos művészettörténész 1990-ben megjelent monográfiája végén azt írja, hogy a festő valódi értékeit egyelőre nem észlelik, s Hollót a kései utókornak kell felfedeznie. Érzékeltetni kell továbbá azokat a különleges szálakat, amelyek őt az egyetemes európai művészethez kötik, megértve Holló kategórián kívüliségét is, ami az „egyszerre romantikus, expresszionista, realista és valóságfeletti”² meghatározásban fogalmazható meg.

Holló László művészetének alakulása jól példázza a magyar alkotói sorsot, a Debrecenben élő művésznek gyakran kijutó számkivetettséget, ami nem elsősorban a mellőzésben nyilvánult meg – hiszen idősebb korára szinte minden lehetséges elismerést megkapott. Kisebb-nagyobb hiátusokkal az 1923-as, Belvedere-ben való bemutatkozástól kezdve az Ernst Múzeumig és Műcsarnokig, ahol többször is kiállított, az ország legjelesebb galériáiban találkozott a közönség műveivel, s többször is reprezentálta a magyar képzőművészetet úgy Kelet-, mint Nyugat-Európában, eljutva Brüsszelbe, Párizsba és Londonba is. A számkivetettséget inkább alkotói énjében élte meg. Napi megélhetési problémákkal küszködve, más tényezők mellett a város és a művésztszerek, a műpártolók oda nem figyeléséből vont le olyan következtetéseket, hogy miközben a legmagasabb rendű festői minőség elérését tűzte ki célul, több időszakában is az alkotás céltalanságán, a művészettel való felhagyáson töprengett.

De példázza azokat a sorskérdéseket is, melyek a nemzeti és személyes kötődések, kötelezettségek nyomán rajzolhatók meg. Holló László életművének már számos publikáció állított értékelő emléket,³ terjedelmi korlátok miatt is lehetetlen most teljes művészi portré készítése, így alább – néhány példával illusztrált – az életműben nyomon követhető nemzeti és szemé-

¹ Ezzel az írással a 115 évvel ezelőtt, 1887. március 6-án Kiskunfélegyházán született és a 25 éve, 1976. augusztus 14-én Debrecenben elhunyt Holló László festőművészre, Kossuth-díjas Érdemes és Kiváló Művészre emlékezünk. A szerző e kettős évfordulóra fejezte be „Szent Antal megkísértése” címmel Holló László monografikus hitelességű életregényét, ami a Csokonai Kiadó gondozásában jelent meg.

² Végvári Lajos: Holló László. Debrecen, KLTE, 1990. 97. old.

³ E sorban idézhető Koczogh Ákos kismonográfiája (Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1962), az ugyancsak Koczogh által írt, a hajdú-bihari, a debreceni, a kiskunfélegyházi tanácsok és a Kossuth-egyetem néprajzi tanszékének közreműködésével kiadott, nagyalakú, számos reprodukciót tartalmazó album (Debrecen, 1987), Tóth Ervin (Debrecen Megyei Jogú Város Tanácsa, Debrecen 1965) és Végvári Lajos (Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen 1990) monográfiája, Tóth Ervin Holló grafikáiról és akvarelljeiről írott nagyobb tanulmánya, mely album formájában is megjelent (Alföldi Nyomda, Debrecen, 1969), a Bényei József által szerkesztett és előszóval ellátott, Holló László

lyes sorskérdéseiről a mítoszteremtés és az alkotói én tükrében kívánok rövid vázlatot adni, melyből nem hagyhatók ki a festészeti problémákra utaló megjegyzések sem.

Holló László többször is nyilatkozta – úgy az írott sajtónak, mint a rádióknak –, illetve ismerősöknek és barátoknak mondta el a következőket: „Művészi elveimet és magatartásomat mindig az vezérelte: a mű az emberről szóljon az embernek. Arról az emberről, aki küzd, harcol, örül, történelmet csinál, alakít. És az ember környezetéről, melyet naponta formál. Úgy érzem, magyarul festek, és mégis megértik mások is, s lehetek nemzetközi. Mint ahogy Sibelius a zenében, úgy ragaszkodom én a festészetben a néphez. De a mában élve, azzal azonosulva tettem és tehetem mindezt.”⁴

A mában élve és azonosulva a néppel tulajdonképpen modern mítoszákat teremtette meg a festészetben a magyar ember kitartásának, szenvedéseiben is megőrzött lelki nemességének, példaként állítva elének parasztsorsokat. Az 1942-ben festett *Tisza néni* című olajképén egy botjára támaszkodó fehér kontyos öregasszonyt egyfajta „paraszti fejedelemasszonnyá”⁵ nemesített. Az 1931-ben készült kisméretű *Angelus*-ában a földműves ember helyét jelölte ki „a nemzedékeken át öröklött paraszti élet- és munkarend mélységes nyugalma pillanatában”⁶, mintegy szakrális helyzetet teremtve: az áhítatba merült parasztember mitikus dimenziókba nő, s a földtestvérek sorsát szentséges magasságokba emeli. Ez az „angyal” önmagát őrizve véd égi országokat is, a kitartás hírnöke ő.

Szimbolikus a kép, expresszionista karakterrel megfogalmazva. A kontrasztos színhasználat, a faktúra kiemelt szerepe a formaképzésben vagy a dinamikus tömegalakítás és a groteszk felé mutató formatorzítás, a szuggesztív festőmodorban megnyilatkozó drámai művészi alak⁷ már az 1920-as évek végére kialakultnak tekinthető Holló László művészetében. *Naplóját*⁸ 1929-ben kezdte el írni, s ebben szól arról is, hogy felkészültnek érzi magát művészi programjának megvalósításához. Ez pedig nem volt más, mint a lehető legközelebb kerülni a tökéletességhez. „Alkotni nagyot csak könnyen lehet, de nem hamar. Az út hosszú, míg elérkezel magadhoz. Rembrandt megöregedett, míg végre magára talált” – írta, s nem véletlenül. Rembrandt példakép volt, példasors.

A mítoszteremtés már működött – pontosabban: a már meglévő mítoszok újragondolásával szerzett Holló megfelelő műnicitét ahhoz, hogy a huszadik századi magyarság sorsát is a mítosz költészetének magasságába emelje úgy, hogy közben véleményt is mondjon –, s ebből a bibliai, illetve az európai mitológiából dolgozott fel motívumokat. *Menekülés Egyiptomba, Szent család, Bűnbánó Magdolna, Zsuzsanna és a vének, Sámson és Delila, Danae, Olympia, Bacchanalia...*, de foglalkozott már a magyar mitológiával is Holló: a többször feldolgozott *Fehér ló áldozása* motívumnak maradandó remekei születtek az 1920-as évek végén, az 1929-es *Kérészedők*-ben pedig a három Párkával is azonosítható, három tiszadadi asszony, illetve lány a szépség problémáját is felveti. A nyomortól lázítóan csúnya hölgyek a nap minden örömet élvezik.

A szépségtől való eltaszítotttságot Holló több akt tanulmányában, illetve „fürdőző” képén érzékeltette, s reflexió volt ez arra, hogy átértékelődjön világlátása. A szépség helyett már a

³ életművét feldolgozó forrásgyűjtemény (Ethnica Kiadó, Debrecen, 1986), a Holló László Emlékmúzeum állandó kiállításához készített vezető (Déri Múzeum, Debrecen, 1986), a Holló által illusztrált Szállj el, fecske madár című balladagyűjtemény (Debrecen, 1977) és a születésének száztedik évfordulójára megjelent, visszaemlékezéseket is tartalmazó, Holló László a művész és az ember című album (Ethnica Kiadó, Debrecen–Kiskunfélegyháza, 1997). De számosan sorolható a többi cikk is olyan folyóiratokból, mint a Művészet, az Alföld, a Forrás és a Kortárs, a Múzeumi Kurír, továbbá a katalógusok és különlenyomatok gazdagítják az összeállítást.

⁴ Holló Lászlót mások mellett idézi: Sz. Kürti Katalin: Holló László és a nemzeti festészet. In: Forrás, 1987/2. 94. old.

⁵ *Bíró Katalin* (szerk.): Vezető a Holló László Emlékmúzeum állandó kiállításához. Debrecen, 1986. 50. old.

⁶ Im.: 43. old.

⁷ Vö. Im.: 34. old.

⁸ Holló László 1929-ben elkezdett naplójeljegyzései mindaddig nincsenek publikálva. Részleteket közöl: *Koczogh Ákos*: Holló László. Debrecen, 1987., valamint a regényfikciós feldolgozásban az 1930-ra egyre ritkuló bejegyzések olvashatók: *Vitéz Ferenc*: Im.

sebeket, a hiányt kereste, az eredeti kapcsolatot az igazsággal, arra a Rodin-élesztette gondolatra is rímelve, hogy a művészetben minden szép, ami igaz. Az ekkori Holló-festményeken ábrázolt alakok „csúnyasága” nem más, mint az igazság szépsége. S ennek az alapelvnek a jegyében születtek Magdolnás képei és önarcképei is.

A fenti probléma jóval távolabb mutat, de egy évtized múlva megsokasodtak a magyar sorskérdések dilemmáiról szóló képek is, nem a szépség, hanem az igazság keresésének irányába haladva. A Szent István-év apropót kínált a művész számára a korábbi kísérletek folytatására és újragondolására. Megrázó kép *A Szent Korona felajánlása* című, melyen Szent István és Koppány viszonyának érzékeltetése az örök, mának szóló üzenet.

A történelmi témákkal Holló már 1927-ben elkezdett foglalkozni. A *Koppány leverése* című kép (illetve sorozat) történelmi érdeklődésének egyik vezérmotívuma. Koppány és István szinte egyenrangú ellenfelei egymásnak, mindketten hősi karakterrel rendelkeznek. De ellentétük már egyfajta erkölcsi dilemmaként jelentkezik: István valóban történelmi nagyságúvá emelkedik, mégis magányos hős marad, az etikus magatartás terhével is megrakottan. A Szent István által létrehozott magyar állam nem jött volna létre idegen segítség nélkül, s ezzel azt is üzeni, hogy mindig szét kell néznünk a világban. Tanulni kell és átadni. Mert nincsen győztes, csak életben maradás van.

A mitologikus és biblikus képek a húszas évek elejétől végigkísérték művészetét, a történelmi léggörrel évtizednyi kihagyás után a Szent István évben kezdett foglalkozni erőteljesen Holló, s a téma hívása öregkoráig tartott. Ám nem egyszerű múltba menekülés volt ez a háborús fenyegetettség elől, hanem a fiatal magyar állam függetlenségét megteremtő és megvédő király vált jelképpé alkotásában. Felfogása szerint Koppány bukása tragikus és szükségszerű, István pedig legalább annyira győztes uralkodó, mint fájdalmat érző, mert nemcsak vérrokonát, de önmagát is le kellett győzni. Azzal a mondatával, hogy „én vagyok Koppány és én vagyok István is”, valamint képeivel szintén utalt arra az alapvető felismerésre, hogy nincsenek győztesek, csak életben maradás van. De büntudat és önmarcangolás is van, ami ezer éven át tartó lelki örökség.

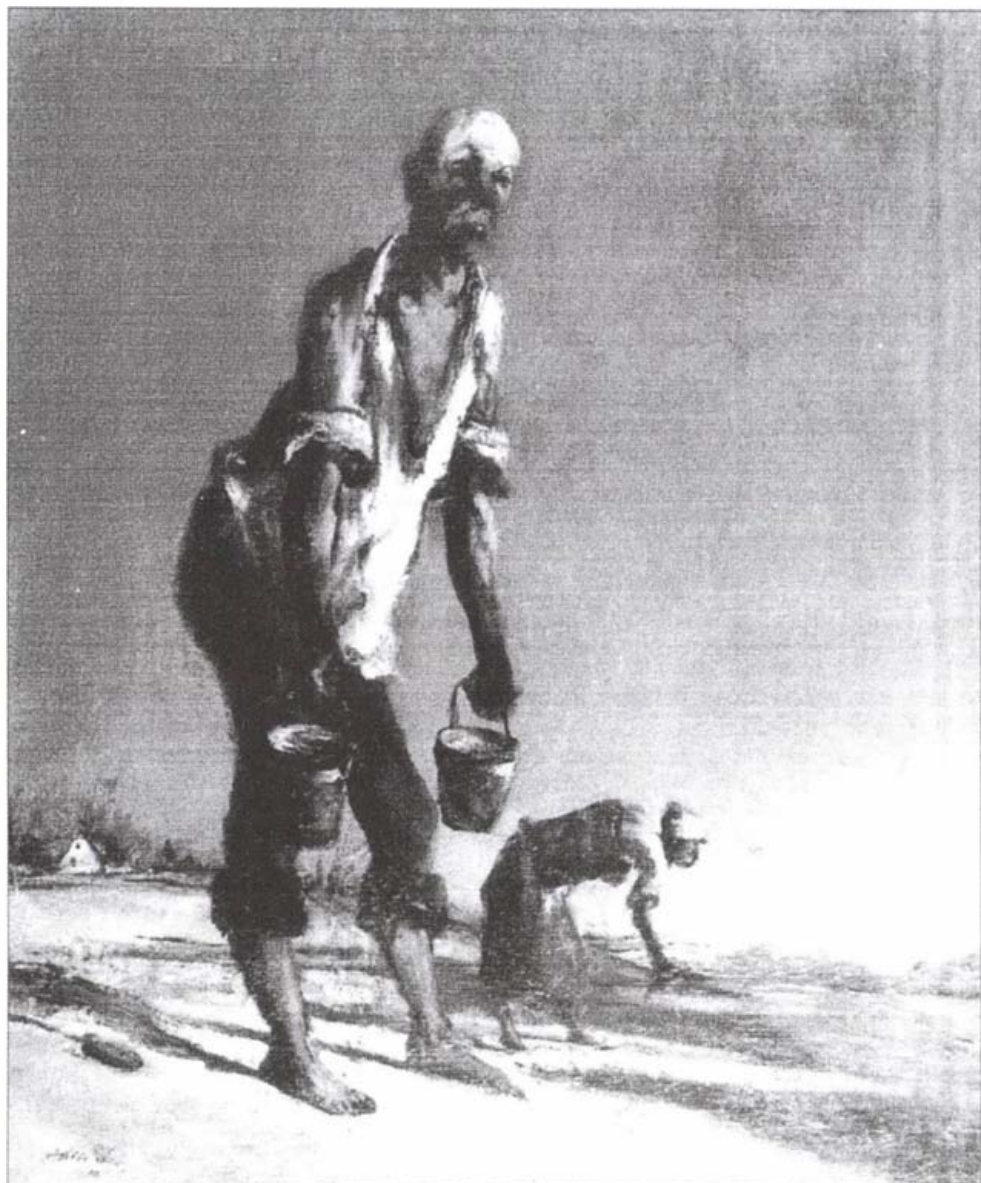
Holló tehát saját mitológiájában nem a győzelmet tekintette a legfontosabb értékelvnek, hanem az életben maradás képességét. Erre utalnak más alkotások mellett önarcképei is. Megfelelő, pontos dokumentáció híján⁹ csak a nyilvántartott képek alapján következtethetünk arra, hogy önarcképeiben szintén ezt a sorsproblémát kívánta megfogalmazni. Az életben maradás kihívását és az erre való képességet. Az önarcképek az önismereti folyamat fontos állomásai, de tulajdonképpen belső képet igyekezett festi számos más alkotásával is. Valószínűs értékű a *Szent Antal megkísértése*, a „mennyi ördöggel kell szembenézni” felismerés jegyében. Szükségünk van szembenézni a csábítással, hogy megtudjuk, kik vagyunk, mennyi bennünk az erő.

Holló László az erőkeresés mítoszát festette. Motívumsora és – kölcsönös megszabottságban – lírai expresszionista stílusa az erőfelmutatás jegyében értelmezhető. Egész életében és művészetében minden az erőtlenség ellen szólt. Európai öröksége, a müncheni és párizsi iskolák, Rembrandt, el Greco, Leonardo, magyar mesterei, akik és amelyek közül kiemelt jelentőségű volt Hollósy Simon és a művészi életminőséget is példázó zenei elődök-társak, Beethoven, Sibelius és Bartók, akik végig kísérték a kiteljesedés útján. Mindvégig jellemző maradt a dráma, a feszültség, s akár portrét vagy csendéletet, akár mitologikus vagy történelmi, akár paraszti jelképet festett, mindig a megfelelő témában beszélt ember, föld, ég színeibe zárt feszültségéről.¹⁰

Holló paraszti életképei, aktjai, tájképei és csendéletei, Tisza-parti jelenetei, portréi, önarcképei, de grafikai, akvarelljei, tanulmányai, freskótervei, a tematikus és motívikus vonzódásokat illetően szintén a legfontosabbak közé sorolt biblikus, mitologikus és történelmi festményei egyaránt bizonyítják a művész állandó és folyamatos fejlődését, s utóbbi tárgycsoportban is felfedezhető, mennyi kapcsolat fűzte az európai festészet természetükből fakadóan expresszív vonalú, szuggesztív erejű látomásaihoz ugyanúgy, mint a magyar szellemi, lelki és

⁹ Holló Lászlónak mintegy kétszáz festett önarcképet tartják nyilván, de számos alkotása ismeretlen gyűjtőknél van, több művét dokumentáció nélkül elajándékozta, és meghatározhatatlan azoknak a rajzoknak autportré-tanulmányoknak a száma, melyektől baráti gesztusként vagy az önfenntartáshoz szükséges „áruccsereként” vált meg.

¹⁰ Vö.: *Koczogh*: Im: 35. old.

H. Csongrádi Márta felvételei

festői hagyományokhoz. Nem egyszer idézett, Sibeliusra utaló feljegyzése nyomán – „Romantikus vagyok, mert a természet minden megnyilatkozását szívembe zárom és muzsikává formálom. Modern vagyok, mert célkitűzésemben a haladás fontos szerepet játszik. Újító vagyok, mert magam szabom meg utam irányát, és kifejező eszközeim egyéniek. Konzervatív vagyok, mert ragaszkodom a zene lényegesebb céljához, a széphez” – szintén a legösszetettebb világú magyar festőművészek között tarthatjuk számon Holló Lászlót.

Pedig sokszor igyekeztek skatulyázni művészetét, alföldi festőnek kiáltva ki őt,¹¹ hiába jelentette ki maga Holló is, hogy „nem vagyok alföldi festő, csak a vér az”. A legbensőbb mó-

¹¹ Az 1968-ban Paris-Montreuil-ben rendezett „Öt magyar alföldi festő” című kiállításon Holló László Baranyó Sándorral, Bényi Lászlóval, Berényi Ferencsel és Félégyházi Lászlóval együtt szerepelt.

don élte meg a mindennapos létküzdelmeket úgy egyéni, mint közösségi szinten. A látványt látomássá formáló festészetében az a napról napra megújuló dráma jelent meg, ami figyelemzetetett az alföldi szegénység keserves sorsára. Bár festői mozgalmassága, élénk merészsége, heves nagyvonalúsága nem alakulhatott volna ki a francia iskolázottság nélkül, stílusa elsősorban élményanyagától vált egyénivé. A létküzdelmek nyomán fakadó megrendültségtől és őszinte együttérzéstől, humanista erkölcsű művészetet hozott létre, megtalálva az érzelmi szenzibilitás, a romantikus kedély és az igazságérzet formai megfelelőit koloritban és kompozíciós dinamikában egyaránt.¹²

Ugyanakkor az indulatok magába fojtásában kereshető a belül izzó nyugtalanság, a belső viharok okozta feszültség expresszív képeken való megnyilvánulásának¹³ festőszándékú gyökere. A belső feszültségek és indulatok eruptív felfogásmódja eredhet a fiatalkori s időről-időre mindig megjelenő magányosságából. Mindezt erősítette az alkotás vajúdo kínjainak naponkénti újraélése, azt kívánva teljesíteni a képzőművészetben, amit a zenében Bartók és Kodály, a lírában Ady Endre: európaivá emelni a magyarságot, összekötni a keleti kultúrákból táplálkozó „veréshez szokott fajtát” az egyetemességgel.¹⁴

Holló magyarsága, a sorskérdések kulcsa nemcsak festményei témakörében jelenik meg, a történelmi képek mellett megalkotva a magyar paraszt mitikus erejű világát is. A múltat és jelent átélő-láttató tragikus életérzés csomósodik színben és indulatban festményeiben,¹⁵ a belső vívódásokat pedig önarcképei érzékeltetik megrázó erővel.

Vitéz Ferenc

Holló László 1887. március 6-án született Kiskunfélegyházán, itt érettségizett 1904-ben, majd beiratkozott a fővárosi Mintarajziskolába, ahol 1909 júniusában kapott rajztanári oklevelet. A félegyházi ösztöndíjnak köszönhetően négy évet töltött Münchenben (Hollósy Simonnál), Párizsban, néhány hónapot Itáliában és Spanyolországban – 1912-ben Párizsban az Union Internationale de Beaux Arts et des Lettres tagja lett. 1914-ben Debrecenbe érkezett, itt feleségül vette Hrabéczy Annát.

Első önálló kiállítását 1923-ban rendezte meg Budapesten, a Belvedere-ben, amit az Ernst Múzeumban követtek önálló tárlatai; 1927–1942 között többször szerepelt Debrecenben és a Déri Múzeumban az Ady Társaság kiállításain. A Szinyei-díjat 1941-ben kapta meg, beválasztották a KUT tagjai közé, 1946-ban köztársasági elnöki életjáradékot kapott, rendszeresen szerepelt a Déri Múzeum csoportos kiállításain, 1948-ban Londonban, a magyar képzőművészek tárlatán vett részt. Munkácsy-díjat kapott 1956-ban, ugyanebben az évben halt meg felesége, ezt követően hazai és nemzetközi (Brüsszel: világkiállítás, Antwerpen, Párizs, Varsó, Drezda, Moszkva) önálló és csoportos tárlatokon mutatkozott be. A Múcsarnokban rendezett gyűjteményes kiállítását követően 1961-ben Kossuth-díjjal tüntették ki; ugyanebben az évben vette feleségül Maksa Olgát. Az ezt követő években országos gyűjteményes kiállításokon szerepelt, első díjat kapott Debrecen 600 éves fennállásának jubileumi pályázatán. Vándorkiállítások és gyűjteményes tárlatok követték az 1964-ben megkapott Érdemes Művészi elismerést, nyolcvanadik születésnapján a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki. A Francia Képzőművészeti Szövetség által rendezett „Öt magyar alföldi festő” kiállításon szerepelt Paris-Montreuil-ben 1968-ban. Egy év múlva állandó kiállítása nyílt meg Kiskunfélegyházán, a Kiskun Múzeumnak ajándékozott festményeiből és rajzaiból. Kiváló Művész kitüntetést kapott 1971-ben, Kiskunfélegyháza díszpolgárává választották 1974-ben. Ugyanebben az évben feleségével közösen adományozott kétszáz festményt és öt freskót Debrecen városának – az anyagból 1975-ben rendeztek életmű kiállítását, s Holló Debrecen díszpolgára lett. Debrecenben halt meg 1976. augusztus 14-én.

¹² Vö.: Pogány Ö. Gábor: Öt magyar alföldi festő – katalógus előszó. Paris-Montreuil, Galeria Municipale M. T. Drouet, 1968.

¹³ Vö.: Bényei József: Holló László titkai. In: Bényei (szerk.): Holló László életműve. Ethnica Kiadás, Debrecen, 1993. 7. old.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Holló grafikáival és akvarelljeivel a jelen tanulmány keretei között nem foglalkoztam, bár az egyenértékű festői életművével. A grafikák és akvarellek sora szervesen illeszkedik festészetéhez, az eszközhasználat s a belőle adódó, láttatásbeli eltérések figyelembe vételével ugyanaz az intenzív totalitás, művészi és emberi teljesség jellemzi, mint piktúráját.